

Петрушенко В.Л.

ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ

Навчальний посібник

3-тє видання, виправлене та
доповнене

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих закладів освіти*

Львів – 2020
“Новий
Світ-2000”

УДК 1 (07)
ББК 87 я 73
П 312

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*

Рецензенти:

І.Ф.Надольний, доктор філософських наук, професор
Української академії державного управління при Президентові
України

В.П.Лисий, доктор філософських наук, професор Львівського
національного університету ім. І.Франка

А.М. Оринчук, викладач вищої категорії Львівського державного медичного
коледжу ім. А. Крупинського, старший викладач

Петрушенко В.Л.

ПЗ12 Основи філософських знань: Курс лекцій. Навчальний посібник
для студентів вищих закладів освіти, 3-тє видання, виправлене
та доповнене. – Львів: “Новий Світ-2000”, 2020. – 296 с.

ISBN 966-7827-19-4 “Новий Світ-2000”

Навчальний посібник є коротким за змістом і доступним за формою викладом історії світової та вітчизняної філософської думки, основних теоретичних проблем сучасної філософії (онтології, пізнання, природи свідомості, буття людини та її свободи та ін.). Велика увага в книзі приділена філософії історії та соціальній філософії, проблемам культури та цивілізації, методу та методології в сучасній філософії, особливостям релігійного світосприйняття. Посібник побудовано у відповідності з учбовою програмою курсу. Він забезпечує використання повного комплексу основних методів навчання: словесного, наочного і практичного.

Призначений для студентів та викладачів нефілософських спеціальностей вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, широкого кола зацікавлених філософією.

**УДК 1 (07)
ББК 87 я 73**

ЗМІСТ

Переднє слово	6
ТЕМА 1. ФІЛОСОФІЯ, ЇЇ ДЖЕРЕЛА ТА ОСОБЛИВОСТІ	8
1.1. Особливості становища людини в світі та необхідність її самовизначення	8
1.2. Поняття та типологія світогляду. Світогляд і філософія	1
1.3. Особливості історичного виникнення філософії. Філософія і міфологія	15
1.4. Проблема визначення предмету філософії. Характерні риси філософського мислення. Співвідношення філософії, науки, релігії та мистецтва	17
1.5. Структура та функції філософського знання. Провідні позиції у філософії	21
ТЕМА 2. ФІЛОСОФІЯ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ: СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ ТА АНТИЧНОГО СВІТУ	25
2.1. Особливості східного та західного типів філософствування. Провідні ідеї та напрями філософської думки Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю	25
2.2. Поняття античної філософії. Найбільш впливові філософські школи та ідеї на основних етапах її розвитку	31
ТЕМА 3. ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ	42
3.1. Зміни у світогляді під час переходу від античності до європейського Середньовіччя. Вихідні ідеї середньовічної патристики. Місце філософії у духовному житті Середньовіччя	42
3.2. Схоластика і містика як провідні напрями середньовічної філософії	48
3.3. Поняття «Відродження» та характерні риси духовного життя цієї доби. Провідні напрями ренесансного філософствування	52
ТЕМА 4. ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ	62
4.1. Панорама соціокультурних та духовних процесів у Європі Нового часу та особливості розвитку філософії	62
4.2. Ідеї та концепції пізнання в філософії Нового часу	64
4.3. Онтологічні та антропологічні ідеї філософії Нового часу. Розуміння соціальних процесів та “вік Просвітництва”	70
4.4. Особливості німецької класичної філософії. Філософські ідеї І.Канта та їх розвиток у його послідовників	75
4.5. Філософія Гегеля. Антропологічний принцип філософії Л. Фейєрбаха	79

ТЕМА 5. НЕКЛАСИЧНА ТА СУЧАСНА ЗАХІДНА ФІЛОСОФІЯ	86
5.1. Зміна парадигми філософського мислення у XIX — на поч. XX ст. Засновники неklasичної філософії	86
5.2. Особливості духовних процесів та розвитку філософії у XX ст	92
5.3. Сцієнтистські напрями у зарубіжній філософії XX ст	94
5.4. Напрями антропологічного спрямування у філософії XX ст	96
5.5. Культурологічні та історіософські напрями у філософії XX ст	102
5.6. Релігійна філософія XX ст	105
5.7. Провідні тенденції розвитку світової філософії на межі тисячоліть	108
ТЕМА 6. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ	111
6.1. Українська філософія як органічна складова української духовної культури. Загальні особливості української філософії	111
6.2. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі та доби Відродження. Поява професійної філософії в Україні	114
6.3. Особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії. Життя та філософська діяльність Г.Сковороди	121
6.4. Університетська філософія в Україні XIX ст. Філософські ідеї в українській літературі та громадсько-політичних рухах	125
6.5. Особливості розвитку української філософії XX ст	132
ТЕМА 7. ПРОБЛЕМА БУТТЯ У ФІЛОСОФІЇ	138
7.1. Фундаментальне значення проблеми буття для філософії. Людські виміри проблеми буття	138
7.2. Проблеми буття в історико-філософському окресленні. Категоріальні визначення буття	142
7.3. Сучасна наука про рівні та форми виявлення буття (філософське окреслення)	147
ТЕМА 8. СВІДОМІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА	151
8.1. Суттєві ознаки свідомості. Походження свідомості	151
8.2. Ідеальний статус буття свідомості. Свідомість і мова	159
8.3. Структура та функції свідомості	164
ТЕМА 9. ПРОБЛЕМА ПІЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ	167
9.1. Поняття пізнання та його види	167
9.2. Рівні і форми пізнання	171
9.3. Проблема істини в пізнанні. Людина і пізнання, істина і правда	174
ТЕМА 10. ЛЮДИНА ТА ЇЇ БУТТЯ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ	179
10.1. Проблематичність людського буття. Життя, буття та існування як характеристики людини	179

10.2	Діяльність, екзистенціали людського буття та сутнісні сили людини	182
10.3.	Співвідношення понять “людина-індивід-особа-особистість- індивідуальність” Вихідні цінності людського буття	186
10.4.	Проблема смерті та безсмертя людини у філософсько-світоглядному окресленні	190
ТЕМА 11.	ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ	195
11.1.	Особливості методологічної ситуації в сучасній філософії	195
11.2.	Сутність та структура методу як способу організації людської діяльності. Поняття методу, методології та методики	198
11.3.	Проблема методу та методології в сучасній філософії	201
11.4.	Методи і форми наукового пізнання	209
ТЕМА 12.	ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ	213
12.1.	Філософія історії як напрям філософського знання: історичне формування та основна проблематика	213
12.2.	Філософія історії про суб’єкт, рушійні сили, умови та чинники історичного процесу. Людина та історія	219
12.3.	Суспільство як система: основні елементи суспільного життя та їх взаємозв’язок. Духовне життя суспільства	224
ТЕМА 13.	КУЛЬТУРА ТА ЦИВІЛІЗАЦІЯ	230
13.1.	Особливості сучасних проявів культури. Суттєві ознаки культури	230
13.2.	Поняття цивілізації. Взаємозв’язок культури та цивілізації	235
13.3.	Національні культури та культура загальнолюдська	237
13.4.	Глобальні проблеми сучасної цивілізації	240
ТЕМА 14.	ФІЛОСОФІЯ ПРО ПРИРОДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ	244
14.1.	Природа релігійного сприйняття світу. Релігія як соціально- історичний феномен	244
14.2.	Структура та вихідні поняття релігійної свідомості	250
14.3.	Провідні релігії сучасного суспільства	257
14.4.	Особливості релігійної ситуації в Україні	267
	Заключне слово	270
	Тлумачний словник основних філософських термінів	271
	Література	281

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Людина з її розумом, допитливістю, особливим статусом буття постає як всесвітнє диво: адже лише їй відкрилося те, що ми називаємо буттям, лише в її розумі висвітлюється та вибудовується те, що ми називаємо світо-вим універсумом. Але людське буття окреслюється значною мірою як пара-доксальне: людина висвітлює буття, перебуває у діалозі зі світом, сягає граничних меж Всесвіту, але вона не може зповна досягнути найважливіше для себе: хто вона? звідки та навіщо вона прийшла в цей світ? куди прямує? Одвічні питання (саме тому, що на них немає однієї і єдиної відповіді) людина розв'язувала і розв'язуватиме завжди настільки, наскільки вона відчуває себе людиною і прагне взяти на себе відповідальність за свідоме здійснення свого життя. Філософія і постає формою свідомого вирішення найперших питань людського ● світоорієнтування, ● самоусвідомлення та ● самоствердження. Вона збирає і концентрує історичний досвід таких вирішень і стає інтелектуальним ядром людської духовності.

Водночас філософія постає своєрідним випробуванням людського інтелекту щодо його можливостей. Вона спирається на унікальні властивості людської думки – на її властивість саму себе сприймати та усвідомлювати та на властивість цілісного охоплення реальності, розгортання розумових актів від гранично широкої межі узагальнення – межі буття та небуття.

Унаслідок цього філософія являє собою історичну школу ⇒ самовибудовування, ⇒ дисциплінування, ⇒ культивування людської думки, ⇒ постає думкою про думку. Саму назву “філософія” перекладають із давньогрецької як “любов до мудрості”, а слово “софія” (мудрість), своєю чергою, – як “говорити, стверджувати цілісно (доречно)”.

◆ Отже, філософія була і залишається інтелектуальною формою відповіді на глибинні занепокоєння та запити людини, вона завжди потрібна людині, а особливо тоді, коли життя вимагає вибору, визначення моральної та соціальної позицій.

Особливістю сучасного стану філософської думки в Україні є те, що вона змушена критично переглядати та переоцінювати майже весь свій зміст. За визнанням багатьох сучасних українських мислителів, від старих стереотипів ми вже відійшли, але нової позиції ще не виробили. Запропонований навчальний посібник є однією зі спроб окреслити сучасний стан і зміст філософської проблематики. Його написано з урахуванням багатющого матеріалу філософської та наукової думки другої половини ХХ ст. щодо проблем людського самопізнання та самоосмислення.

У книзі розглядаються найновіші підходи до вирішення тих чи інших проблем

(оцінка деяких філософських течій, проблеми онтології, пізнання, природи свідомості, свободи людини та ін.). Досить складні питання, як правило, викладені просто і зрозуміло, із певними елементами проблемного підходу. У посібнику, на відміну від подібних видань, вперше подано у формі нарису стислу, але змістово об'ємну історію української філософської думки. Включає у свій зміст дуже важливі на сьогодні теми – “Проблеми методології в сучасній філософії”, “Філософія про природу та особливості релігійного світосприйняття”. Проте, найважливіші переваги посібника полягають в іншому: його зміст вибудований логічно, чітко і послідовно, так, що наступні теми спираються на попередні та розвивають їх зміст далі.

Зауважимо, що основне завдання посібника – дати методичний та теоретичний матеріал для безконтактного (самостійного) вивчення філософії як навчальної дисципліни – зумовило деякі його особливості. Це, насамперед, широке застосування наочно-демонстративного матеріалу (схем, таблиць, рисунків). Унаслідок того посібник передбачає необхідність звертання до інших філософських джерел: словників, філософських хрестоматій та антологій, оригінальних текстів. Водночас матеріал посібника досить повний у плані висвітлення основних питань навчальної програми з “Основи філософських знань”.

В ньому кожна тема починається з преамбули, визначення, якою має бути логіка викладу і вивчення цього матеріалу, а закінчується короткими висновками. З метою концентрації уваги студента в посібнику вживаються умовні позначення: ◆, □, ♦, •, ▢, +, ⇒, ●, та ін.

Ретельне та вдумливе опрацювання студентами історичного, теоретичного та практичного матеріалу посібника дасть змогу отримати необхідні знання з філософії як навчальної дисципліни, а також може стати імпульсом для подальших самостійних заглиблень у животноє море світової філософської думки.

Він розрахований перш за все на студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Проте ним можуть скористатися студенти ВНЗ III–IV рівнів акредитації, аспіранти нефілософських спеціальностей, викладачі філософії, всі, хто цікавиться історико-філософськими знаннями і сучасними проблемами філософії. Критичні зауваження і рекомендації будуть із вдячністю прийняті автором і видавцями.

Автор і видавці